

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

СОРОКА ОЛЕНА ПАВЛІВНА

УДК 349.2:364:331.46

**ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ
ВНАСЛІДОК НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ ТА
ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НА ВИРОБНИЦТВІ**

12.00.05 «Трудове право;право соціального забезпечення»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі правознавства юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент **Івчук Юлія Юріївна**, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, професор кафедри правознавства.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, доцент **Дрозд Олексій Юрійович**, Національна академія внутрішніх справ, начальник відділу докторантури та ад'юнктури;

– кандидат юридичних наук, доцент **Встухова Ірина Анатоліївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри трудового права.

Захист відбудеться 26 лютого 2021 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 25 січня 2021 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. За сучасних українських реалій грошовий еквівалент відшкодування отриманої моральної шкоди визначається судом у кожному окремому випадку залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення наявних здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала такої шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають суттєве значення.

Станом на сьогодні на практиці найчастіше застосовуються три способи визначення розміру моральної шкоди: по-перше, встановлення останньої на основі тієї суми, яку заявляє в позовній заяві позивач, і прийняття судом остаточного рішення на підставі принципів розумності і справедливості; по-друге, визначення розміру компенсації судом самостійно; по-третє, встановлення суми відшкодування з використанням висновку експерта (судово-психологічної експертизи).

Головна складність судових справ зазначеної категорії полягає в тому, що українським законодавством не передбачено ознак, що фіксують максимальний або мінімальний розміри нанесеної моральної шкоди, як і не існує конкретних показників чи критеріїв, які були б підставою для розрахування її матеріального розміру. Доволі часто мають місце ситуації, коли суди при однаковій втраті потерпілою особою професійної працездатності й установленні однакової групи інвалідності присуджували їм різні розміри морального відшкодування.

У зв'язку із цим назріла потреба розробити стандартну методичку відшкодування моральної шкоди й надати судам можливість її застосовувати при розрахунках моральних збитків, завданих працівникам втратою здоров'я внаслідок нещасних випадків чи професійних захворювань.

Науково-теоретичним підґрунтям цього наукового дослідження послужили праці вчених у галузі права соціального забезпечення й цивільного права, а також інших спрямувань. Такими науковцями, як М. Г. Александров, О. Ю. Дрозд, О. М. Ерделевський, О. Е. Колієва, Н. С. Кузнєцова, Т. В. Лісничка, М. М. Малєїн, О. В. Москаленко, С. М. Прилипко, О. І. Процевський,

П. М. Рабінович, А. М. Слюсар, І. В. Спасибо-Фатеєва, Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов, С. І. Шимон, Л. П. Шумна, В. Д. Чернадчук, О. М. Ярошенко, вивчалися окремі аспекти відшкодування моральної шкоди, але наразі так і не розроблено конкретної методики обчислення її грошового еквівалента. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що це наукове дослідження є актуальним, інноваційним, оскільки в ньому викладено авторський підхід до методики вирахування грошового еквівалента моральної шкоди, завданої трудящій особі внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля відповідно до наукової тематики кафедри правознавства юридичного факультету «Актуальні проблеми права щодо інтеграції України до міжнародних стандартів» і «Проблеми розвитку вітчизняного законодавства та імплементації в Україні норм міжнародного та європейського права». Дослідження спрямовано на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. за № 5/2015, і Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи визначається тим, щоб на підставі критичного вивчення чинного законодавства України, практики його застосування й теоретичного аналізу наукового доробку українських і зарубіжних учених у відповідних галузях правових знань опрацювати авторський підхід до методики обчислення грошового еквівалента моральної шкоди, отриманої працівником унаслідок нещасних випадків або професійних захворювань на виробництві, розробити необхідні висновки, пропозиції й рекомендації, спрямовані на досягнення досконалості цієї процедури.

Для досягнення вказаної мети були поставлені відповідні завдання:

– охарактеризувати сучасний стан наукового розроблення проблем установлення моральної шкоди, завданої працівникам через нещасні випадки на виробництві і професійні захворювання;

- розкрити теоретико-прикладні підходи до розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, отриманої трудівником унаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання;

- з'ясувати сутність моральної шкоди, завданої працівникам втратою здоров'я унаслідок нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань;

- розробити авторську методику визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди, отриманої працюючим через нещасний випадок або професійне захворювання на виробництві;

- показати особливості умов компенсації моральної шкоди, завданої працюючій особі внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання;

- установити порядок стягнення компенсації моральної шкоди, отриманої працівником унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання.

Об'єктом дослідження послужили правовідносини, що виникають у зв'язку з компенсацією моральної шкоди, завданої трудівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання.

Предметом дослідження є відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві.

Методи дослідження. Для комплексного розкриття порушеної проблематики, досягнення об'єктивного наукового результату і формулювання відповідних висновків і рекомендацій застосовано низку загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. За основу наукових пошуків взято діалектичний метод, що сприяв усесторонньому дослідженню умов та етапів процесу відшкодування моральної шкоди, завданої працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, що дозволило розкрити сучасний стан розглядуваної проблеми (підрозділи 1.1; 1.2). Функціональний метод став у нагоді при з'ясуванні внутрішньосистемних, міжсистемних і зовнішньосистемних зв'язків наукових підходів до визначення матеріального еквівалента моральної шкоди і при опрацюванні авторської методики визначення грошового відшкодування моральної шкоди, отриманої трудівником

через нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання(підрозділи 2.1; 2.2). Формально-логічний метод обрано у процесі критичного аналізу чинного трудового законодавства в питаннях, що стосуються правової регламентації встановлення й доведення моральної шкоди, заподіяної працівникам унаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, що допомогло розробленню пропозицій з удосконалення законодавства про працю, а також здійсненню дослідження судової практики як емпіричної бази для наукових пошуків (підрозділи 2.1; 2.2; 3.1; 3.2). Метод компаративістики задіяно з метою аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання відшкодування потерпілим моральної шкоди внаслідок нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань (підрозділи 1.1; 1.2). У дисертації знайшли відбиття також деякі інші наукові методи і прийоми з метою поглиблення розкриття порушеної проблематики.

Основні висновки, положення й результати авторських наукових пошуків ґрунтуються на ретельному вивченні чинного вітчизняного соціально-забезпечувального законодавства, судової практики і юридичної (наукової й навчальної) літератури, що стосується розглядуваних у роботі питань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота є однією з перших, в якій проведено дослідження відшкодування моральної шкоди, заподіяної працівникам унаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань. Запропоновано обґрунтування низки нових теоретичних положень, розроблено практичні рекомендації і пропозиції з досліджуваних питань, запропоновано авторську методику відшкодування моральної шкоди, отриманої трудівником унаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, і доведено можливість її застосування на практиці. Новизна поданого на захист рукопису реалізується в нижченаведених науково-теоретичних положеннях, висновках і пропозиціях.

Уперше:

– запропоновано ціннісно-орієнтовану методику визначення грошової компенсації моральної шкоди, завданої працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного

захворювання. Ця методика ґрунтується на відповідних критеріях, як-от: (а) фізіологічні характеристики потерпілого працівника, (б) професійні характеристики потерпілого, (в) ступінь тяжкості його професійного захворювання або виробничої травми, (г) ступінь втрати трудівником працездатності, (д) тривалість лікування потерпілого з метою відновлення працездатності після травми або виявлення професійного захворювання;

– аргументовано, що для розрахунку встановлення грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, має братися прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність;

– обґрунтовано, що важливою умовою для обчислення розміру відшкодування моральної шкоди, отриманої працюючим через нещасний випадок на виробництві чи профзахворювання, має бути й вік потерпілого, позаяк, якщо працівник був працездатного віку й міг бути суб'єктом активної зайнятості, то й розмір відшкодування повинен бути вищим;

– доведено, що відсутність вини роботодавця у виникненні нещасного випадку чи професійного захворювання, а також причинного зв'язку між завданою шкодою і протиправною поведінкою роботодавця не може бути підставою для відмови потерпілому у відшкодуванні моральної шкоди;

– встановлено, що вимагати відшкодування моральної шкоди, завданої смертю працівника, мають право чоловік (дружина), батьки (усиновлювачі), діти (усиновлені) й особи, які проживали з померлим однією сім'єю. При цьому кожен із цих родичів має право самостійно звернутися з вимогою про відшкодування моральної шкоди. Факт її виплати одним членам сім'ї померлого (загиблого) працівника не може бути підставою для звільнення роботодавця від обов'язку компенсувати заподіяну моральну шкоду іншим членам сім'ї загиблого трудівника, які звернуться за таким відшкодуванням.

Удосконалено:

– підхід до процесу визначення моральної шкоди, заподіяної працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Під останньою треба розуміти втрати немайнового характеру, що виникли через душевних, психічних та/або фізичних страждань, заподіяних унаслідок ушкодження

здоров'я потерпілої особи, що призводять до порушення її нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного суспільного життя, вимушені зміни або обмеження у виборі трудової діяльності, повернення звичного кола спілкування, а також через інші негативні наслідки, викликані такими втратами;

– теоретико-прикладну позицію, зміст якої полягає в тому, що для відшкодування моральної шкоди, завданої життю чи здоров'ю працівника внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, повинен бути в наявності страховий випадок, що є можливим тільки за умови, якщо (а) працівник має статус застрахованої особи, (б) нещасний випадок або захворювання пов'язані з виробництвом, і (в) ця подія спричинила тимчасову або стійку втрату професійної працездатності працюючої особи.

Набули подальшого розвитку:

– науковий підхід до встановлення порядку компенсації моральної шкоди, заподіяної працівникові через нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, який охоплює чотири стадії: (а) стадію аналітичну, (б) стадію попереднього рішення, (в) стадію залучення експерта (факультативну стадію) і (г) синтезуючу стадію;

– науково-практична позиція, що моральну шкоду, завдану працівникові нещасним випадком чи профзахворюванням, роботодавець може відшкодувати на підставі як закону, так і укладеного окремого договору про таке відшкодування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертації можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності – з метою подальшого вивчення й розкриття порушеної проблематики, вдосконалення правового регулювання компенсації моральної шкоди, завданої працівникові нещасним випадком на виробництві чи профзахворюванням;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Трудове право» і «Право соціального забезпечення», при написанні відповідних розділів підручників, навчальних посібників і курсів лекцій, а також при підготовці студентами правових вишів наукових робіт;

– у правотворчості – у процесі реформування й удосконалення чинного законодавства щодо правової регламентації компенсації

моральної шкоди, отриманої працюючою особою внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, відповідно до наданих пропозицій;

– у правозастосуванні – при оперуванні наведеними висновками, рекомендаціями і пропозиціями в діяльності органів державної влади України.

Апробація результатів дослідження. Обговорення результатів проведеного наукового дослідження здійснювалося на засіданнях кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Основні його теоретичні положення, висновки і пропозиції доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: «Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах» (м. Харків, 25 червня 2020 р.), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 17-18 липня 2020 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 24-25 липня 2020 р.).

Публікації. Провідні теоретичні і практичні положення дисертаційної роботи знайшли відбиття в 7-ми наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях (у тому числі 1 в зарубіжному виданні), і в тезах до 3-х доповідей і наукових повідомлень на вказаних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота складається з переліку умовних позначень, вступу, 3-х розділів, які містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (247 найменувань) і додатку. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, обсяг основного тексту – 174 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, охарактеризовано методологічне підґрунтя, аргументовано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дослідження, а також публікації, в яких були відображені його ключові теоретичні і практичні положення, визначено

структуру й обсяг рукопису.

Розділ 1 «Теоретичні аспекти відшкодування моральної шкоди» містить 2 підрозділи.

У підрозділі 1.1. «Становлення й розвиток інституту відшкодування моральної шкоди в законодавстві України» вивчено ключові етапи формування законодавчого регулювання відшкодування моральної шкоди потерпілим від нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань.

До початку 2000-х років соціальний захист працівників, потерпілих від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, визначався трудовим законодавством (інститутом охорони праці) та іншими численними нормативно-правовими актами, що були розрізненими. Соціальний захист потерпілих забезпечувався підприємствами або органами соціального захисту за кошти відповідних підприємств. До певного часу така система виконувала покладені на неї функції, але з початком процесу ринкових перетворень, з введенням нових форм і методів господарювання, а також у тих випадках, коли відбувалася ліквідація, реорганізація, банкрутство чи перепрофілювання підприємства, зміна власника, велика кількість потерпілих на виробництві залишалася без соціальної підтримки.

Нині відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання на виробництві, покладається на роботодавця. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

У підрозділі 1.2. «Поняття і сутність моральної шкоди, заподіяної втратою здоров'я працівників унаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань» з'ясовано сутність заподіяння шкоди здоров'ю, вивчено досвід Федеративної Республіки Німеччини, Франції, Великобританії, Сполучених Штатів Америки, Італії, Іспанії щодо відшкодування моральної шкоди.

Висловлено позицію, що поняття «моральна шкода» вужче за поняття «немайнова шкода» і, співвідносяться вони відповідно як частина до цілого. Автор усі наукові підходи до розмежування цих категорій об'єднав у дві групи. Одна когорта науковців тлумачить моральну шкоду як наслідок посягання на честь, гідність, інші моральні цінності особи та суспільства, тоді як друга – обстоює

розуміння моральної шкоди як страждань потерпілого.

Запропоновано для розрахунку визначення грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівнику внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійним захворюванням, брати прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність.

Розділ 2 «Обчислення розміру матеріальної компенсації моральної шкоди» охоплює 2 підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Теоретико-методологічні підходи до встановлення грошового еквівалента моральної шкоди внаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань» проаналізовано наукові підходи до визначення розміру компенсації моральної шкоди.

Констатовано, що існує чимало наукових методик встановлення грошового еквівалента моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Одні науковці пропонують рішення проблеми за допомогою математичного апарату (А. М. Ерделевський) чи застосовують кількісний фактор у вигляді поденного або посанкціонованого застосування розміру компенсації моральної шкоди з опорою на кримінальне законодавство (В. Я. Понарін), або проводять аналогію з механізмом визначення покарання у кримінальних справах, де законодавець встановлює тільки верхні і нижні межі покарання, залишаючи остаточне рішення на розсуд суду (К. І. Голубев, С. В. Наріжній); інші пропонують враховувати певні критерії, не вносячи ясності в їх зміст або пропонуючи ті ж самі підстави відшкодування моральної шкоди, але з іншим формулюванням (М. М. Малєїн); деякі ж пропонують вести підрахунок з урахуванням економічної ситуації в країні (Д. В. Котов) та ін.

У підрозділі 2.2. «Ціннісно-орієнтований підхід до визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві» аргументовано, що відсутність уніфікованої та визнаної методики ускладнює процедуру експертного та судового визначення якісних характеристик моральної шкоди, а відтак її кількісної оцінки.

Запропоновано ціннісно-орієнтовану методику визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві, в основі якої – здоров'я працівника, яке піддається негативному впливу внаслідок

нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. Ця методика розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, яка була завдана працівнику, внаслідок виробничого травматизму та професійного захворювання, ґрунтується на таких критеріях: (1) фізіологічні характеристики; (2) професійні характеристики; (3) ступінь тяжкості професійного захворювання або виробничої травми; (4) ступінь втрати працездатності працівника; (5) тривалість лікування працівника з метою відновлення працездатності.

Розділ 3 «Характеристика умов та порядку відшкодування моральної шкоди» поділяється на 2 підрозділи.

У підрозділі 3.1. «Умови відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань» констатовано, що механізм заподіяння моральної шкоди складається із поступального, безперервного ланцюга психічних та психологічних процесів: 1) сприйняття події нещасного випадку або профзахворювання за допомогою сенсорних органів центральної нервової системи; 2) усвідомлення факту порушення права та завдання шкоди здоров'ю; 3) оцінка змісту події та її наслідків; 4) емоційне реагування особи на нещасний випадок.

Встановлено, що наразі суди при однаковому ступені втрати професійної працездатності та встановленні однакової групи інвалідності визначають різні розміри компенсації моральної шкоди. Крім цього, не виявлено жодного випадку збільшення суми позовних вимог щодо відшкодування моральної шкоди судом. Суди суттєво занижують розмір компенсації моральної шкоди у порівнянні із позовними вимогами потерпілого, не наводячи для цього достатніх доводів, а лише посилаючись на принципи розумності й справедливості.

У підрозділі 3.2. «Порядок стягнення компенсації моральної шкоди внаслідок нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань» доведено, що в аспекті відшкодування моральної шкоди, завданої нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, доречним є принцип «презумпції моральної шкоди», оскільки у таких випадках моральна шкода вважається заподіяною в момент заподіяння шкоди здоров'ю працівника в результаті нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Моральна шкода вважається заподіяною, якщо (а) потерпілий

працівник і заподіювач моральної шкоди перебувають у трудових правовідносинах або на них поширюється дія трудового законодавства; (б) вона виникла внаслідок ушкодження здоров'я в результаті нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; (в) працівник зазнає моральних втрат у вигляді моральних страждань, тобто негативних змін, що відбуваються в його свідомості і ці негативні зміни призвели до втрати нормальних життєвих зв'язків, а також вимагають від працівника додаткових зусиль для організації свого нового способу життя та професійної діяльності.

Відстоюється позиція, що моральна шкода, завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, може бути відшкодована одноразово або шляхом щомісячних платежів. Відтак, пропонується встановити можливість відшкодування роботодавцем моральної шкоди, завданої працівнику нещасним випадком чи профзахворюванням, як на підставі закону, так і на підставі окремого договору про її відшкодування, який вони можуть укласти при прийнятті працівника на роботу, що буде додатком до трудового договору.

Доведено, що відшкодування моральної шкоди потерпілим та членам їх сімей не є страховою виплатою. Його здійснюють незалежно від часу настання страхового випадку. Коли суд вирішує, хто буде належним відповідачем у справі про відшкодування моральної шкоди, він має брати до уваги дату, коли МСЕК вперше встановила потерпілому втрату професійної працездатності.

Установлено, що вимагати відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я на виробництві, має право потерпілий-працівник, а у випадку його смерті – чоловік (дружина), батьки (усиновлювачі), діти (усиновлені), та особи, які проживали з померлим однією сім'єю. При цьому, кожен із цих осіб має право самостійно звернутися із вимогою про відшкодування, адже факт виплати компенсації моральної шкоди одним членам сім'ї загиблого не може бути підставою для звільнення роботодавця від обов'язку відшкодувати заподіяну моральну шкоду іншим членам сім'ї.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці авторської методики відшкодування моральної шкоди, отриманої працюючою особою через нещасний випадок на виробництві чи професійне захворювання й обґрунтуванні можливості її застосування на практиці. Окрім того сформульовано низку нових теоретичних положень, практичних рекомендацій і пропозицій з досліджуваних питань.

1. Під моральною шкодою, отриманою працівником через нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, слід розуміти втрати немайнового характеру, що виникли внаслідок душевних, психічних та/або фізичних страждань, заподіяних унаслідок ушкодження його здоров'я, що призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного суспільного життя, до вимушених змін або обмежень у виборі трудової діяльності, звичайного кола спілкування та інших негативних наслідків.

2. Для відшкодування моральної шкоди, завданої життю або здоров'ю працюючої особи внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, має бути в наявності страховий випадок, що можливо тільки за таких умов: (а) потерпілий працівник має статус застрахованої особи, (б) означена подія пов'язана з виробництвом і (в) цією подією спричинено тимчасову або стійку втрату працівником своєї професійної працездатності.

3. Для розрахунку розміру грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, за основу має братися прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Моральну шкоду слід відшкодувати незалежно від шкоди майнової, яка підлягає відшкодуванню, й не повинна пов'язуватися з розміром останнього.

4. Запропонована авторкою ціннісно-орієнтована методика бере за основу таку цінність, як здоров'я працівника, яке зазнало негативного впливу внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання на виробництві. Ця методика розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівникові внаслідок

виробничого травматизму або професійного захворювання, ґрунтується на певних критеріях, як-от: (а) фізіологічні характеристики, зокрема, вік потерпілого; (б) професійні характеристики, в тому числі безперервний стаж працюючого на конкретному підприємстві, в установі чи організації, де ним отримано професійне захворювання або виробничу травму; (в) ступінь тяжкості професійного захворювання або виробничої травми; (г) ступінь втрати трудящою особою працездатності; (д) тривалість лікування потерпілого з метою відновлення працездатності після травми або виявлення професійного захворювання.

5. Важливою умовою для встановлення розміру відшкодування моральної шкоди, заподіяної нещасним випадком на виробництві та професійним захворюванням, має бути вік потерпілого трудівника. Це пояснюється наступним: якщо шкода здоров'ю завдана працюючій особі віком до 35 років, розмір відшкодування повинен враховувати, що людина в активному працездатному віці буде змушена змінювати стиль свого життя, посаду, а іноді навіть і професію, хоча своєю працею вона могла б бути корисною для конкретної сфери виробництва і для держави в цілому, однак через суттєві зміни у стані свого здоров'я навряд чи може бути здатною до активної трудової зайнятості.

6. При визначенні розміру відшкодування потерпілому моральної шкоди, отриманій через нещасний випадок на виробництві чи професійне захворювання, обов'язково має враховуватися безперервний стаж трудівника на конкретному підприємстві. Ця позиція ґрунтується на тому, що особа, працюючи в певного роботодавця, витрачає свої фізичні сили, залучає свою майстерність і професіоналізм, розвиваючи певне виробництво, чим бере безпосередню участь у прогресивному розвитку відповідного підприємства. Ось чому цілком виваженою має бути така позиція: якщо особа, яка, так би мовити, поклала своє здоров'я на розвиток відповідного виробництва, отримає гідну компенсацію моральної шкоди, це виражатиме вдячність їй і турботу про людину, яка зазнала негативного впливу від нещасного випадку на виробництві чи профзахворювання.

7. У судових справах про відшкодування матеріальної шкоди (відшкодування збитків потерпілому працівникові на відновлення

працездатності), завданої нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням, завжди з'ясовуються (а) ступінь тяжкості професійного захворювання або травми і (б) ступінь втрати ним працездатності. Ці показники й мають братися до уваги під час розрахунку компенсації отриманої моральної шкоди.

8. При відшкодуванні моральної шкоди потерпілому працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання необхідно також враховувати тривалість лікування (перебування на амбулаторному чи стаціонарному лікуванні, а також реабілітаційні заходи). Пропонуємо в таких випадках тривалість лікування поділити на: (а) 1 – 6 тижнів, (б) 7 – 16 тижнів, (в) 17 – 25 тижнів, (г) 26 – 52 тижні, (д) понад 52 тижні. З огляду на зазначене варто визначати розрахунок грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівникові саме тривалістю лікування. У разі смерті потерпілого працівника право на відшкодування встановленого розміру моральної шкоди мають члени його сім'ї.

9. Відшкодування моральної шкоди, отриманої працюючою особою через нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, не повинно залежати від того, чи зафіксовані в Акті розслідування нещасного випадку порушення нормативно-правових актів з охорони праці, яких припустилися роботодавець чи керівники підрозділів. Відсутність причинного зв'язку між завданою шкодою і протиправною поведінкою роботодавця не може бути підставою для відмови у відшкодуванні моральної шкоди. Адже до юридичного складу, який у цьому випадку служить підґрунтям правовідносин з відшкодування моральної шкоди, входять моральні страждання потерпілого, втрата ним своїх звичних життєвих зв'язків або необхідність докладати додаткових зусиль, щоб належним чином організувати власне життя. При цьому вина власника не є одним з тих юридичних фактів, які входять до зазначеного юридичного складу. Якщо ж відшкодування моральної шкоди поставити в залежність від наявності вини роботодавця, матимемо численні приклади нещасних випадків виробничого характеру, приміром, через неуважність працівника. А це, у свою чергу, унеможливить стягнення компенсації за моральну шкоду, якої довелося (доводиться) пережити працівникові. Теж саме стосується і професійних захворювань, які виникають у працівника, наприклад, у

зв'язку з тривалим здійсненням діяльності саме за шкідливих чи небезпечних умов. Адже в подібному випадку вини роботодавця як такої немає, позаяк захворювання викликано саме умовами праці, а не порушеннями, вчиненими власником підприємства. Отже, відшкодування моральної шкоди не може ставитись у залежність від наявності вини роботодавця.

10.Роботодавець може відшкодувати моральну шкоду, завдану працівникові нещасним випадком чи профзахворюванням, на підставі закону або ж укладеного окремого договору про відшкодування. Якщо ж потерпіла особа вже отримала відшкодування моральної шкоди за таким договором між нею й роботодавцем, підстав для повторного відшкодування цієї ж шкоди в судовому порядку немає.

11.Вимагати відшкодування моральної шкоди має право сам працівник, потерпілий унаслідок нещасного випадку на виробництві або профзахворювання. За відшкодуванням моральної шкоди, завданої смертю працівника, мають право звернутися також чоловік (дружина), батьки (усиновлювачі), діти (усиновлені) й особи, які проживали з померлим однією сім'єю. При цьому кожен із цих родичів вправі самостійно звернутися з вимогою про відшкодування. Факт виплати моральної шкоди одним членам сім'ї загиблого працівника не може бути підставою для звільнення роботодавця від обов'язку відшкодувати заподіяну моральну шкоду іншим членам сім'ї загиблого (померлого), які звернуться за таким відшкодуванням.

12.Порядок компенсації моральної шкоди, завданої потерпілому працівникові внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, охоплює 4 стадії: (а) аналітичну стадію, в перебігу якої суд оцінює докази, подані потерпілим трудівником, і розглядає обґрунтованість його позовних вимог; (б) стадію попереднього рішення, під час тривалості якої суд формує своє попереднє бачення суми компенсації, виходячи із принципів розумності і справедливості; (в) стадію залучення експерта (факультативну стадію), яка дозволяє суду призначити додатково психологічну експертизу з метою з'ясування психологічних особливостей справи, які неможливо встановити у процесі судового засідання. Крім того, експерт-психолог пред'являє на розсуд суду думку неупередженого й об'єктивного компетентного

фахівця, що, у свою чергу, сприяє вирішенню судом розглядуваного питання; (г) синтезуючу стадію, під час якої суд приймає остаточне рішення з огляду на обґрунтовані вимоги потерпілого працівника, об'єктивних обставин справи й попереднє особистісне бачення суми моральної шкоди як деякий усереднений показник.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Сорока О. П. Відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань: законодавство та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Том 2. С. 80-83.

2. Сорока О. П. Моральна шкода внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві: деякі актуальні питання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). Том 2. С. 28-32.

3. Сорока О. П. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві як гарантія соціального захисту населення. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3. Р. 101-107.

4. Сорока О. П. Соціальне страхування – гарантія права громадян на соціальний захист внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 1 (14). С. 41-45.

5. Сорока О. П. Поняття та ознаки соціального страхування від нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 363-368.

6. Сорока О. П. Нещасний випадок на виробництві як підстава надання соціального забезпечення. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 146-151.

7. Сорока О. П. Поняття і сутність моральної шкоди, завданої втратою здоров'я працівників внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 86. С. 210-216.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Сорока О. П. Щодо інституту відшкодування моральної шкоди в законодавстві України. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах:* зб. наук. пр. за матеріалами III круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 р.) / редкол. М. В. Шульга, С. В. Глібко. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С.236-241.

2. Сорока О. П. Сутність і значення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17-18 липня 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 73-77.

3. Сорока О. П. Щодо компенсації моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення:* матеріали міжнар.наук.-практ.конф. (м. Запоріжжя, 24-25 липня 2020 р.). Запоріжжя: ЗМГО «Істина», 2020. С. 45-48.

АНОТАЦІЯ

Сорока О. П. Відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві.
– *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021.

У дисертації висвітлено правові проблеми відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що дозволило обґрунтувати низку нових теоретичних положень, підготувати практичні рекомендації й пропозиції з досліджуваних питань, запропонувати авторську методику відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань й довести можливість її застосування на

практиці.

Автор висловив думку, що для розрахунку визначення грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівнику внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійним захворюванням, має братися прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Моральна шкода повинна відшкодовуватися незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не має пов'язуватися з розміром цього відшкодування.

У дисертації висвітлено авторську методику розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, яка була завдана працівнику, внаслідок виробничого травматизму та професійного захворювання, що ґрунтується на таких критеріях: (1) фізіологічні характеристики; (2) професійні характеристики; (3) ступінь тяжкості професійного захворювання або виробничої травми; (4) ступінь втрати працездатності працівника; (5) тривалість лікування працівника з метою відновлення працездатності (після травми або виявлення професійного захворювання).

Ключові слова: моральна шкода, нещасний випадок, професійне захворювання, працівник, грошове відшкодування, соціальне страхування

АННОТАЦІЯ

Сорока А. П. Возмещение морального вреда в результате несчастных случаев и профессиональных заболеваний на производстве. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. Харьков, 2021.

В диссертации освещены правовые проблемы возмещения морального вреда, причиненного в результате несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, что позволило обосновать ряд новых теоретических положений, подготовить практические рекомендации и предложения по исследуемым

вопросам, предложить авторскую методику возмещения морального вреда, причиненного в результате несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, а также доказать возможность ее применения на практике.

Автор высказал мнение, что для расчета денежного эквивалента морального вреда, причиненного работнику в результате несчастного случая на производстве или профессионального заболевания, должен браться за основу прожиточный минимум для лиц, утративших трудоспособность. Моральный вред следует возмещать независимо от имущественного вреда, который надлежит возместить.

В диссертации отражено авторскую методику расчета денежного эквивалента морального вреда, который был нанесен работнику, в результате производственного травматизма и профессиональных заболеваний, которая базируется на следующих критериях: (1) физиологические характеристики; (2) профессиональные характеристики; (3) степень тяжести профессионального заболевания или производственной травмы; (4) степень утраты трудоспособности работника; (5) продолжительность лечения работника с целью восстановления работоспособности (после травмы или выявления профессионального заболевания).

Ключевые слова: моральный вред, несчастный случай, профессиональное заболевание, работник, денежное возмещение, социальное страхование

SUMMARY

Soroka O. P. Compensation for spiritual injury due to work accidents and occupational diseases. – *Qualifying academic paper as manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of Science on specialty 12.00.05 «Labour Law; Law of Social Maintenance».– Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2021.

The thesis highlights certain legal problems of compensation for spiritual injury caused by work accidents and occupational diseases, resulting in substantiation of new theoretical provisions, practical

recommendations and proposals on research issues, development of the author's method of compensation for spiritual injury caused by work accidents and occupational diseases and proving the possibility of its practical application.

The author expressed the opinion that calculation of the monetary equivalent of spiritual injury caused to an employee by a work accident or an occupational disease should be based on the subsistence level for a person who lost the ability to work. Spiritual injury should be compensated regardless of the tangible damage to be compensated and should not be related to this amount compensated.

The thesis highlights the author's method of calculation of the monetary equivalent of non-pecuniary damage caused to an employee by occupational injuries and diseases, based on the following criteria: (1) physiological characteristics; (2) professional characteristics; (3) severity of the occupational disease or injury; (4) the employee's disability degree; (5) duration of the employee's treatment for rehabilitation (after injury or revealing an occupational disease).

The author proved that an important condition for determination of the amount of compensation for spiritual injury caused by a work accident and an occupational disease should be the injured worker's age, because if the damage is caused to persons aged under 35, the compensation amount should consider that the person of working age has to change his/her lifestyle, position or even profession.

The author argued that the employer may indemnify the employee for spiritual injury caused by an accident or occupational disease as prescribed by law, or may enter into a separate indemnity agreement. However, if the employee has already received compensation for spiritual injury on the basis of an agreement between him and the employer, there are no grounds for re-indemnification of the same damage in court.

The thesis contains a detailed analysis of the order for compensation for spiritual injury caused to an employee by a work accident or an occupational disease.

Keywords: spiritual injury, accident, occupational disease, employee, monetary compensation, social insurance.

Відповідальний за випуск
доктор юридичних наук, професор Слюсар А. М.

Підписано до друку 05.01.2021 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 901.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.